

**ПРОБЛЕМИ НА ИНВЕСТИЦИОННИЯ ПРОЦЕС В БЪЛГАРСКОТО СЕЛСКО СТОПАНСТВО
PROBLEMS OF THE INVESTMENT PROCESS IN BULGARIAN AGRICULTURE**

**Весела Узунова-Костова
Vesela Uzunova-Kostova**

Аграрен университет – Пловдив
Agricultural University – Plovdiv

E-mail: koprivlenski@au-plovdiv.bg

Резюме

В статията се отстоява тезата, че инвестиционната дейност в селското стопанство има специфични проблеми, които, от една страна, произтичат от неговите производствени особености, а, от друга страна – от състоянието на икономиката и създадения инвестиционен климат в страната. Подчертава се, че инвестирането в отрасъла е високорискова дейност, а възможностите за неговото минимизиране са ограничени. Съчетаването на биологични и небологични средства за производство предопределя разполагането на инвестиционния процес и свързаните с него фази във времето. Допускането на отклонения в това отношение влияе отрицателно върху доходите и възвръщаемостта на инвестиционните вложения. Невъзможността да се формират ритмични финансови постъпления от селскостопанската дейност поражда несигурност както в инвеститорите, така и в кредитните институции. Освен проблеми, свързани с характера на производството, съществуват и макроикономически социални и външнотърговски проблеми, които затрудняват ефективното протичане на инвестиционните процеси в отрасъла. Предприемачите в него, за разлика от другите сектори на икономиката, имат по-скромни възможности и потенциал за натрупване на собствени средства и капитали. Поради това банковите заеми и средства по държавни, европейски и неправителствени програми за подпомагане на селскостопанските производители остават без алтернатива като източници за финансово осигуряване на дейността.

Abstract

This article argues that investment in the agricultural sector has its characteristic problems, originating from the specific production process in that sector, on the one hand, and the state of the economic climate in the country, on the other. A special emphasis is laid on the fact that investment in that sector carries high risk, with a very few opportunities for its minimization. The combination of biological and non-biological means of production predetermines the investment process arrangement in time. Admission of any divergences has a negative impact on the incomes and the return of investments. Inability to form regular financial revenues from agricultural activities leads to uncertainty among investors and credit institutions alike. In addition to problems, associated with the production characteristics, there are social, macroeconomic, and foreign trade problems, which also impede the efficiency of the investment process in the agricultural sector. Entrepreneurs in that sector, in contrast to those in other sectors of the economy, have limited financial potential and capabilities at their disposal. Because of this, the bank credits and the funds, provided by state-, European, and non-governmental programs aiding agricultural producers remain the only possible source of income for financing their business activities.

Ключови думи: инвестиции, инвестиционен климат, кредитиране, ефективност.

Key words: investments, conditions for investments, credit, efficiency.

ВЪВЕДЕНИЕ

Икономическото обновяване, модернизирането и устойчивото развитие на всяка страна, отрасъл или стопанска единица зависят от размерите, качеството и структурата на вложените в тях инвестиции. Без инвестиционни натрупвания и съответстващи материални ресурси в инвестирането е невъзможно

повишаването на производствения потенциал, конкурентоспособността и производителността на труда, решаването на социално-икономическите проблеми на страната, както и издигане на ръста на техническото равнище и финансовото състояние на предприятията, в това число и в селското стопанство. Както на макро-, така и на микроравнище „инвестициите

са ключов фактор за функционирането на икономиката като цяло, включително за производството и нивото на заетост на населението” (Mizuhara, Runde, 2003).

В условията на членството в ЕС страната ни е поставена пред обективната необходимост от активизиране на инвестиционната дейност и създаване на конкурентоспособни селскостопански структури и системи, модернизиране и реконструкция на действащата материално-техническа база, обезпечаване и диверсификация на капитала и насочването му към печеливши и социално ориентирани структурни преобразования.

Целта на настоящото изследване е да се открият особеностите на инвестиционния процес в селското стопанство, да се анализира инвестиционният климат и на тази основа да се дадат насоки за повишаване на ефективността в земеделието.

Периодът на изследване е 2007-2010 г. За извършването на анализа са използвани информационни бюлетени на САПИ и официални данни на НСИ, гр. София.

ОСОБЕНОСТИ НА ИНВЕСТИЦИОННИЯ ПРОЦЕС В СЕЛСКОТО СТОПАНСТВО

Осъществяването на инвестиционните процеси във всеки отрасъл има свои специфични проблеми. От една страна, те произтичат от неговите производствени особености, а, от друга – от състоянието на икономиката и създадената инвестиционна среда в страната (Koprivlenski, Dirimanova, 2010).

Основните проблеми, свързани с развитието на инвестиционната дейност в аграрния бизнес, произтичат от характера на производството в него. Някои от характерните особености на селското стопанство, като сезонния характер и зависимостта на производството от природните и климатичните условия, трудностите при реализацията на продукцията и липсата на развита система за застраховка на селскостопанските заеми, ограничават възможностите за минимизиране на предприемаческия риск в него и превръщат инвестирането в отрасъла в една от най-високорисковите дейности. Цените и обемите на продукцията, която се произвежда и реализира, в резултат на инвестицията и размера на разходите за нея може силно да се различават от предполагаемите планови нива. Под влияние на природно-климатичните условия в хода на своето изпълнение инвестиционният процес може да се окаже дори непригоден за целите на земеделските предприятия. Повторяемостта през 6-8 г. на силно засушливи години, неблагоприятните агроклиматични изменения и други непредвидими природни явления (суша, градушка, наводнения) предизвикват деградация в качествено състояние на земята - ерозия, повишена киселинност, намаляване на

приходите, а понякога – напълно проваляне на заложеното производство. Като се има предвид и размерът на неполивните площи поради лошото състояние на мелиоративните системи у нас, изложеното е сериозно доказателство за високия агроекологичен риск в отрасъла. Това създава сериозни проблеми при избора на високодоходни инвестиции и при осигуряването на финансови средства за тях.

Инвестирането в селското стопанство се осъществява чрез съчетаването на биологични и небиологични средства за производство (Koprivlenski, Dirimanova, 2010). Това предопределя преди всичко изисквания при разполагането на инвестиционния процес и свързаните с него фази във времето. В селското стопанство, за разлика от другите отрасли, те не могат да започват и да завършват по всяко време на годината. Съществуването на такава възможност в другите отрасли е важна предпоставка за съкращаване на продължителността на инвестиционните процеси, защото дава възможност за по-гъвкава политика на инвеститорите. Технологичните ограничения и особеностите в отглеждането на растенията и животните предопределят началото и края на инвестиционния процес, последователността на фазите му, възможностите за тяхното съкращаване и до голяма степен регулират размера на инвестиционните разходи. Биологичните особености на отделните подотрасли не позволяват да се намалява продължителността на инвестиционния процес под минималната продължителност на вегетационния период и генетически определените стадии за развитие. Както в животновъдството, така и в растениевъдството не е възможно да започне изпълнението на дадена дейност, преди да е завършила друга. Допускането на отклонения в това отношение влияе отрицателно върху доходите и възвръщаемостта на инвестиционните вложения. Заплождането на животните преди да е настъпила тяхната стопанска зрялост е причина за по-слабо развитие на костно-мускулната им система, предопределя по-ниска продуктивност и води до по-ранно приключване на продуктивния им период. От това произтича необходимостта при управлението на инвестиционните процеси в отрасъла да се познават и да се съобразяват биологичните изисквания на растенията и животните, да се търси не най-кратката, а оптималната им продължителност, която зависи от видовете, сортовете и породните характеристики.

ЕФЕКТИВНОСТ НА ИНВЕСТИЦИИТЕ

Известно е, че колкото по-кратък е инвестиционният процес, толкова по-рано започва възвръщаемостта на инвестициите. По-голямата разлика във времето между процеса на инвестирането и получаването на първите резултати е свързана и с

по-голям риск и с по-несигурно отплащане на направените вложения. А в някои подотрасли на селското стопанство тази разлика във времето е от порядъка на три и повече години. Нещо повече, при създаването на някои видове овощни насаждения продължителността на самия инвестиционен процес достига до 10 и повече години. Това в редица случаи предопределя инвестиционните решения и създава проблеми при изграждането на ефективна производствена структура в отрасъла.

Ефективността на инвестиционните вложения и тяхното въздействие върху стопанско-финансовата дейност на фирмите в селското стопанство зависи и от това, че едновременно с инвестирането в капитални вложения се влагат средства и за оборотни нужди. Оборотните средства оказват съществено влияние върху направените инвестиции поради въздействието им върху продуктивността на растенията и животните. Едно и също инвестиционно вложение, съчетано с различни по размер, структура и качество оборотни средства, може да има различна ефективност и възвръщаемост. Това налага при планирането на всяка крупна инвестиция в отрасъла да се предвижда съответно увеличение и на необходимите краткотрайни активи.

Като правило откупуването на инвестиционните вложения се извършва чрез продукцията, която създават. Тя сама по себе си не е инвестиция, а продукт на инвестицията. Но поради съществуващата в отрасъла значителна разлика между времето на влягане на разходите и получаването на приходите е невъзможно да се формират ритмични финансови постъпления от селскостопанската дейност. Това поражда несигурност както в инвеститорите, така и в кредитните институции и затруднява ефективното протичане на инвестиционните процеси (Koprivlenski, 2011).

Освен проблеми, свързани с агроекологическия риск, характера на производството, влиянието на природно-климатичните условия, съчетаването на биологичните с небиологичните фактори, при инвестирането в селското стопанство съществуват и макроикономически, социални и външнотърговски проблеми. Макроикономическият риск се обуславя от ниска конкурентоспособност на местната продукция при силна зависимост от световния аграрно-продоволствен пазар. Влошената макроикономическа ситуация, икономическата и финансова криза, намаляването на доходността в отрасъла предопределят ниска инвестиционна привлекателност и спад на инвестициите в основен капитал. Отрицателно влияние върху инвестиционната активност оказва и оскъпяването на материално-техническите, в т.ч. на енергетическите ресурси, диспаратът на цените между селскостопанската и промишлената продукция, ценовата диспропорция на пазара на селскостопанска

продукция, суровините и продоволствието, от една страна, и материално-техническите ресурси, от друга. При значителни конкурентни предимства на чуждестранна вносна продукция, формирана за сметка на различни мерки на държавна подкрепа, при слаба иновационна активност и инвестиционната активност е ниска. Дефицитът на квалифицирани кадри, пониското заплащане на труда в сравнение с другите отрасли, нарастващото изоставане в социалната инфраструктура в селата в сравнение с градовете, пониската престижност на селскостопанския труд, високата безработица в икономически активната възраст на заетите, по-ниското равнище на обезпеченост с продоволствени стоки и потребление на хранителни продукти обуславят социалните проблеми при инвестирането в селското стопанство.

Нарастването на нормата на възвръщаемост в земеделието е определящ фактор при вземането на решения за предоставяне на инвестиционни заеми от банките. За разлика от сферата на потребителските заеми, където банките практикуват схеми с опростени правила за решение, в кредитната политика това не се прави. Напротив, в банковата кредитна политика се използва правилото за минимизиране на риска от неиздължаване. Инвестиционните заеми в селското стопанство по-трудно се вписват в очертаните от банката критерии за приемливост - цел, срок на погасяване, размер, обезпечаване, лихвен процент и др. Организационната структура в отрасъла, високият относителен дял на дребните земеделски стопанства предполагат по-малък дял на собствените в сравнение със заемните средства при инвестирането. Това налага в много по-голяма степен необходимостта от ефективно управление на инвестиционните средства.

ИНВЕСТИЦИОНЕН КЛИМАТ И ПРОБЛЕМИ НА КРЕДИТИРАНЕТО В СЕЛСКОТО СТОПАНСТВО НА БЪЛГАРИЯ

Предприемачите в отрасъла, за разлика от другите сектори на икономиката, имат по-скромни възможности и потенциал за натрупване на собствени средства и капитали. Ограничен е и достъпът им до използваните от едрия бизнес алтернативи за финансиране, каквито са емисиите на акции и облигации. Поради това банковите заеми и средствата по държавни, на ЕС или на неправителствени програми за подпомагане на селскостопанските производители остават без друга алтернатива като външни източници за финансово осигуряване на дейността.

От друга страна кредитните институции като източници на инвестиции се нуждаят от ясни и лесно приложими законови механизми, с чиято помощ исковете срещу заложената собственост са реално осъществими, публично установени и действени.

Поради това, че изпълнението на тези процедури при кредитирането на земеделските производители е съпроводено с висока доза несигурност и риск, а твърде често отнемат време и са свързани с високи разходи. Банките компенсират това с по-висок лихвен процент по предоставяните заеми за инвестиции. Рисковете по отношение на обезпечаването и гарантирането на кредитите заставя кредиторите да редуцират сумата на заема спрямо стойността на обезпеченията. В резултат на всичко това инвеститорите в земеделието получават по-малко от нужните им заемни средства на по-висока цена.

При предоставяне на ипотечен заем предпочитанията на кредиторите са ориентирани към залог на недвижими имоти като жилища, магазини, складове, промишлени здания, които притежават висока и стабилна пазарна стойност и са лесно ликвидни. Като правило жилищата и стопанските постройки в селските райони не се приемат за обезпечения от банките, тъй като имат ниска пазарна стойност и са трудно ликвидни. По същите причини, а и поради голямата си раздробеност, земеделските земи също не са особено привлекателни като залог. Крупните корпоративни клиенти в аграрния сектор са рядкост, а заемополучателите са дребни и средни частни стопанства и кооперации. Аграрните предприемачи не се финансират с емисии на ценни книжа, нямат утвърдени борсови позиции и пазарната оценка на бизнеса им не се финансира на капиталовия пазар. Поради това техниките за оценка на кредитния риск на публично търгувани компании, в които транслирането на информация за цените на корпоративните книжа е ключов компонент, са неприложими по отношение на заемополучателите от аграрния бизнес.

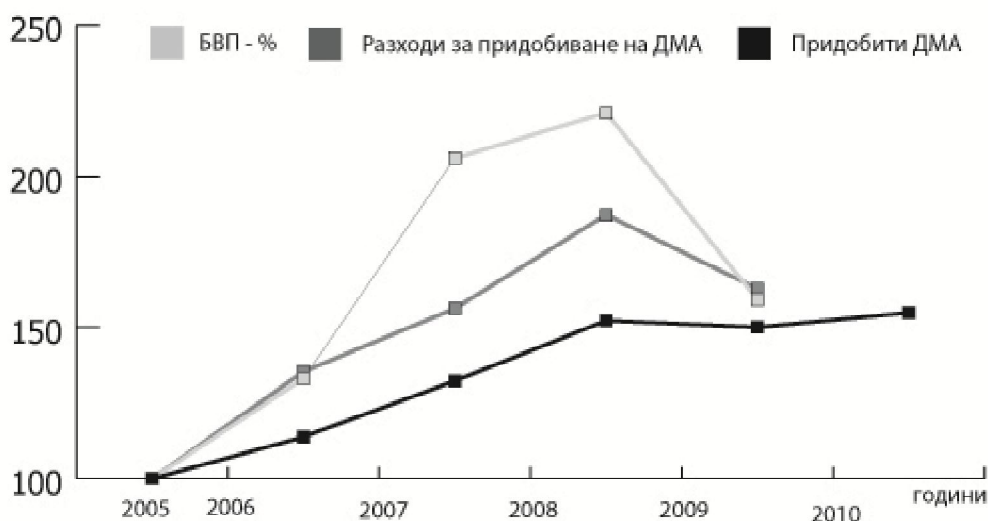
Кредитите в селското стопанство се предоставят при същите условия и ред като в другите отрасли и производства. Характерно за тези кредити е обстоятелството, че в миналото в развитите страни те са отпускани главно от регионалните и специализираните банки. С увеличаване на дела на универсалните банки в банковата система се увеличава участието и на тези банки в кредитирането на селското стопанство. Селскостопанските кредити не са приоритет на големите търговски банки, тъй като тези кредити са силно рискови.

Голяма част от посочените проблеми произтичат от съществуващия инвестиционен климат в страната. Косвено, но много обективно той може да бъде характеризирани чрез динамиката на основните макроикономически показатели. Обективността на тези показатели в оценката на инвестиционния климат е свързана с това, че техният ръст е немислим без инвестиционни вложения. През последните години е налице позитивно развитие на икономиката в страната.

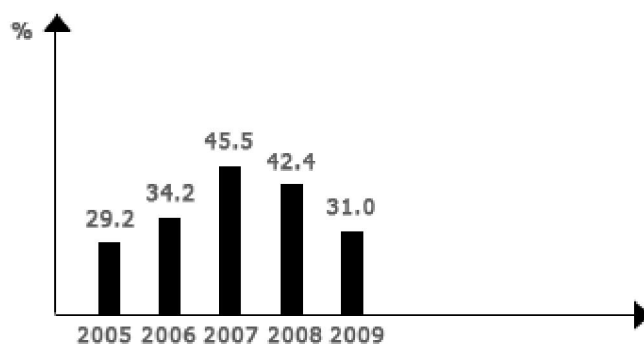
БВП през периода 2005–2010 г. нараства с 54,90%. БВП също нараства и в края на периода е около 1,72 пъти по-висока в сравнение с 2005 г. Брутният вътрешен продукт на човек от населението през периода нараства на 153,26%. За разлика от устойчивия ръст на икономиката в страната БВП в селското стопанство показва значителни колебания. В резултат на тези изменения относителният дял на аграрния сектор в националната икономика намалява от 8,50 на 5,40%. От колебанията в динамиката на този показател може да се съди за понижена инвестиционна активност в отрасъла. Същевременно съотношението в темповете на изменение на БВП, разходите за придобиване на ДМА и придобитите ДМА в страната през анализирания период не отговарят на изискванията на „златното правило“ (Sergeev, Veretennikova, 2010) за постигане на висока инвестиционна ефективност. Според него темповете на нарастване на макроикономическите показатели и на обема на производството трябва да изпреварват темпа на нарастване на инвестициите, което е доказателство за висока ефективност от тяхното използване. Според данните, посочени в графика 1, и двата показателя, характеризиращи инвестиционните вложения, нарастват по-бързо в сравнение с нарастването на БВП, което говори за нерационална структура на инвестициите, неправилен избор на приоритетните и доходоносни направления и в крайна сметка за лош инвестиционен климат.

Относителният дял на инвестициите в БВП през анализирания период е сравнително висок и през 2007 г. достига 45,50% (графика 2).

Същевременно през последните години чуждестранните инвестиции в страната рязко намаляват, въпреки че най-важният фактор за оживление на инвестиционната дейност - данъчната ни система, оставя достатъчно средства от печалбата за развитие и модернизация на производството. Очевидно е, че чуждестранната инвестиционна активност зависи и от редица други фактори, които не са налице у нас. Инвестиционният климат у нас зависи и от сложилото се съотношение между банковите проценти за кредити, инфлацията и очакваната норма на печалбата (Korjivlenski, 1998). През анализирания период средногодишната инфлация е в границите от 2,40 до 12,30%, а банковите проценти за кредити в земеделието са в границите от 9,00 до 13,9%. При значителния ръст на междинното потребление в селското стопанство – 142,30% за анализирания период, по-висока норма на печалбата могат да реализират само едрите земеделски стопанства, и то предимно в резултат на субсидиите на ЕС. Негативно влияние върху инвестиционната среда оказва и търговското салдо в страната, което остава отрицателно и заема сравнително висок дял от БВП.

Фиг. 1. Динамика на инвестиционните вложения, спрямо изменението на БВП в България за периода 2005–2010 г.
 Fig. 1. Dynamics of investments according to fluctuation of GDP (2005-2010)

Фиг. 2. Относителен дял на инвестициите в БВП на България (2005-2010 г.)
 Fig. 2. Relative share of investments in GDP (2005-2010)

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

За да се установи доколко съществуващата инвестиционна среда благоприятства инвестирането в селското стопанство, е необходим конкретен анализ на: наличната материално-техническа база; сложената структура и големина на стопанските единици; размера на техните доходи и възможности за връщане на заемите; маржа между цените на ресурсите и изкупните цени на произведената продукция; търсенето на кредити и условията за използването им като фактор за повишаване на конкурентоспособността и производителността на труда в аграрния бизнес. Задълбоченият анализ в това отношение ще спомогне за правилното разрешаване на редица проблеми в инвестиционните процеси в отрасъла. Успоредно с това е необходимо диверсифициране на стопанската

дейност в производствените единици, подобряване на управлението на инвестиционните процеси, усъвършенстване на инвестиционната и кредитната политика в страната и в отрасъла на основата на по-пълно отчитане на спецификата на селскостопанското производство.

LITERATURA

- Koprivlenski, V., V. Dirimanova, 2010. Agraren menidzhmant, Akademichno izdatelstvo na Agrarniya universitet - Plovdiv, 43-45.
- Koprivlenski, V., 1998. Metodicheski vaprosi na otsenkata i preotsenkata na dylgotraynite i kratkotraynite aktivi v selskoto stopanstvo, Problemi i perspektivi na balgarskoto zemedelie na praga na XXI vek, Sofiya, noemvri, 136-139.

Koprivlenski, V., 2011. Proizvodstveni razhodi i pragove na efektivnost v rastenievadstvoto, Plovdiv, 12-15 i 37-42.

Sergeev, I., I. Veretennikova, 2010. Organizatsiya i finansirovanie investiy. M., Finans' i statistika, s. 188.

Mizuhara, S., Runde Y., 2003. The philosophy of Keynes' Economics: Probability, Uncertainty and Convention, Publisher, Routledge New York, p. 113.

Статията е приета на 17.04.2012 г.

Рецензент – доц. д-р Васко Копревленски

E-mail: koprivlenski@au-plovdiv.bg